

Joanna Karmasz (<https://orcid.org/0000-0002-2342-9331>)

Uniwersytet Warszawski

Chińska literatura dziecięca od powstania Chińskiej Republiki Ludowej do końca lat 80. XX wieku

Stan badań nad chińską literaturą dziecięcą w Polsce i za granicą

Jak dotąd chińska literatura dla dzieci i młodzieży nie została jeszcze w Polsce dokładnie zanalizowana i opisana. Jednym z nielicznych badań jest analiza porównawcza wybranych motywów na przykładzie bajek chińskich i europejskich Agnieszki Paterskiej-Kubackiej¹.

Z badań angielskojęzycznych najbardziej kompleksowym, obejmującym również najdłuższy przedział czasu, jest to przeprowadzone przez Mary Ann Farquhar², która podjęła się analizy chińskiej literatury dziecięcej od czasów Lu Xuna — uznawanego za ojca współczesnej literatury chińskiej — do końca panowania Mao Zedonga. Wśród niewielkiej liczby prac zajmujących się tym tematem praca Farquhar jest najbardziej wszechstronnym źródłem wiedzy o literaturze dla dzieci w epoce Mao. Innymi znanymi badaczami są Bi Lijun³ i Xu Xu⁴ — autorzy wielu artykułów naukowych na wybrane tematy dotyczące chińskiej literatury dziecięcej. O istocie, celach i różnych zagadnieniach związanych z książką dziecięcą piszą w Chinach również często sami autorzy, np. Cao Wenxuan⁵ czy Tang Sulan⁶.

¹ A. Paterska-Kubacka, *Bajka chińska i bajka europejska. Analiza porównawcza wybranych motywów*, Warszawa 2016.

² M. A. Farquhar, *Children's Literature in China. From Lu Xun to Mao Zedong*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York 2015.

³ L. Bi, *Capitalist Bears and Socialist Modernisation: Chinese Children's Literature in the Post-Mao Period*, „Children's Literature in Education” 2003, nr 34, s. 57–73.

⁴ X. Xu, *Imagination: Imaginations of the Nation — Childhood and Children's Literature in Modern China*, [w:] *(Re)imagining the World: Children's literature's response to changing times*, ed. Y. Wu, K. Mallan, R. McGillis, Heidelberg–New York–Dordrecht–London: Springer 2013, s. 69–79.

⁵ W. Cao, *Children's Disposition and Children's Views*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge London 2014, s. 129–136.

⁶ S. Tang, *The Multiple Facets and Contemporary Mission of the Images of Children in Chinese Children's Literature*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge London 2014, s. 109–118.

Przedmiot i cel badań

Celem niniejszego artykułu jest zapoznanie polskiego czytelnika z rozwojem literatury dziecięcej w Chinach w dwóch okresach: w epoce Mao, czyli od proklamowania Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku do śmierci przywódcy w 1976 roku oraz w początkowej epoce postmaoistowskiej, od roku 1976 do końca lat 80. XX wieku. Treści oferowane wtedy młodym czytelnikom powstawały w ścisłej zależności od sytuacji politycznej w kraju.

W marcu 2003 roku Bi Lijun w kwartalniku zajmującym się różnymi aspektami dziecięcej edukacji, *Children's Literature in Education*, opublikowała artykuł na temat chińskiej literatury dla dzieci w ostatnim ćwierćwieczu XX wieku⁷. Jak zauważa, mimo trwającego od ponad 4000 lat piśmiennictwa, aż do początku XX wieku nie stworzono w Chinach gatunku literackiego, który można by określić „jakościową literaturą dziecięcą”⁸. Dostępne utwory należały do kanonu konfucjańskiego i służyły stricte edukowaniu najmłodszych w duchu żelaznej subordynacji wobec dorosłych. Ignorowano dziecięcą potrzebę rozrywki, w tym również tej, której mogłaby dostarczyć literatur⁹. Dzieci miały być „skromne, posłuszne, pracowite i pełne szacunku do starszych, [...] a ich czyny w duchu posłuszeństwa miały świadczyć o dojrzałości i mądrości”¹⁰ [tłum. J.K.]. Nie jest jednak tak, że dzieła, które mogłyby stanowić lekturę dla dzieci, nie powstawały w historii Chin w ogóle. Nie były jednak tworzone na tyle systematycznie i z myślą tylko o najmłodszych, żeby stać się regularną praktyką. Nawet bajki, znane jako gatunek literacki już w Epoce Wiosen i Jesieni (770–470 r. p.n.e.) i często przytaczane przez uczonych i polityków w formie anegdot, nie były dziełami tworzonymi z myślą o dziecięcym odbiorcy¹¹.

Opinię na temat surowego wychowania dzieci, które odpowiadało potrzebom czasów, wyraził również Zhou Zuoren, jeden z najwybitniejszych chińskich intelektualistów z początku XX wieku. W eseju z 1920 roku¹² pisał, że w starożytnych Chinach traktowano dzieci jak „miniaturowych dorosłych”, których należy indoktrynować przez klasyczne dzieła i tradycyjne chińskie legendy. Z tego powodu przez całe wieki kanonem literackim najmłodszych czytelników w Chinach były m.in. *Qianziwen* [Tekst tysiąca znaków, VI w.], *Baijixing* [Sto nazwisk, X w.] oraz *Sanzijing* [Klasyka trzech znaków, XIII w.]¹³.

⁷ L. Bi, op. cit., s. 57.

⁸ „China, with rich and diverse genres of mainstream literature that can be tracked back to 4,000 years, did not produce quality literature specifically for children until the New Culture Movement in the early twentieth century”, ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ S. Chen, *Children's Literature and Transnational Knowledge in Modern China. Education, Religion, and Childhood*, Palgrave Macmillan, Melbourne 2019, s. 11.

¹¹ Q. Huang, *A Survey of Children's Literature in China*, [w:] „The Lion and the Unicorn”, vol. 10, 1986, s. 23.

¹² X. Xu, op. cit., s.70.

¹³ S. Chen, op. cit., s. 11.

Powstanie współczesnej chińskiej literatury dziecięcej szacuje się na początek XX wieku, kiedy w Chinach zachodziły gwałtowne zmiany polityczno-społeczne koncentrujące się wokół Ruchu Nowej Kultury¹⁴. Wtedy, pod wpływem ideologii Zachodu, uformowała się nowa literatura dziecięca¹⁵. Pomimo licznych dyskusji na temat celów, funkcji i rodzajów nowo powstającego gatunku, a zwłaszcza wobec sporów dotyczących miejsca dziecka w społeczeństwie, nie zdołano stworzyć spójnej strategii rozwoju piśmiennictwa dla dzieci. Od samego początku nosiło ono piętno ideologizacji i zgodnie z odwieczną chińską ideą *wen yi zai dao* [literatura jako nośnik prawdy] musiało odpowiadać wymogom panującego porządku. W republikańskich Chinach (po roku 1912) literatura miała służyć tworzeniu nowoczesnego państwa i kształtowaniu „nowego człowieka”¹⁶. W manifestach i programach pojawiło się odmienne niż dotąd rozumienie dzieciństwa, edukacji i języka. Dzięki działalności reformatorskiej Ruchu Nowej Kultury na rzecz wolności osobistej i wyzwolenia kobiet nastąpiła także jakościowa zmiana w sposobie traktowania dzieci. Uwolniono je od konfucjańskiej moralności posłuszeństwa [*xiao*] oraz przyznano dziecięcemu światu autonomię. Uznano, że dzieci to nie mali dorośli i mają prawo do odmiennego traktowania, zgodnie ze swoimi młodzieńczymi potrzebami i predyspozycjami¹⁷.

Początkowo autorami literatury dziecięcej byli znani autorzy książek dla dorosłych. Fundamentem nowej literatury stał się zbiór bajek pt. *Daocaoren* [Strach na wróble] autorstwa Ye Shengtao, opublikowany w roku 1923 i *Ji xiao duzhe* [Do młodych czytelników] Bing Xin, wydany w roku 1926¹⁸. W ślady tych pisarzy poszło wielu innych i zaczęła się rozwijać twórczość dla dzieci.

„Dzieci są spadkobiercami i kontynuatorami naszej socjalistycznej rewolucji” — głosili komuniści pod wodzą Mao Zedonga¹⁹, przekonanego, że przyszłość nowych Chin, których czuł się architektem, należy do dzieci i od nich właśnie będzie zależała. Dostrzeżono, że w procesie socjalizacji młodego człowieka nie bez znaczenia jest doświadczenie najwcześniejszych lat, kiedy przystosowanie do życia znajduje się w swojej najefektywniejszej fazie. Uznano, że we właściwej socjalizacji mogłaby pomóc dzieciom odrębna, odpowiednia dla nich literatura, która przekazałaby młodym czytelnikom najważniejsze wartości obowiązującej ideologii politycznej. „Odrębna” nie oznaczało jednak „dziecięca”, tylko „nowa”, niosąca nowe idee. W Chinach bardzo długo nie było jasno zarysowanych różnic między literaturą dziecięcą, młodzieżową czy dla dorosłych.

¹⁴ Ruch Nowej Kultury — ruch społeczno-kulturowy w Chinach rozwijający się na przełomie drugiej i trzeciej dekady XX w. Głównymi celami ruchu było upowszechnienie języka mówionego w literaturze, obalenie konfucjańskiego porządku społecznego oraz modernizacja kraju na wzór zachodni i unowocześnienie szkolnictwa, por. J. F. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa–Gdańsk 2004, s. 246–247.

¹⁵ L. Bi, op. cit., s. 57.

¹⁶ M. A. Farquhar, op. cit., s. 1.

¹⁷ Q. Wang, *On the Image of Children and the Three Stages of Transformation in 100 Years of Chinese Children's Literature*, [w:] C. Nelson (ed.), *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, Routledge, London 2014, s. 36–37.

¹⁸ Q. Huang, op. cit., s. 23.

¹⁹ X. Xu, op. cit., s. 73.

Na potrzeby literatury nie ustalono ostatecznej definicji dziecka, a w typologii rodzajów literackich nie stosowano podziału na kategorie wiekowe. Literatura dziecięca nie istniała jako odrębny gatunek. Pomimo zróżnicowanego odbiorcy utwory należały do jednego zbioru, w którym „dzieci traktowane były jak dorośli, a dorośli jak dzieci”²⁰.

Dla chińskiej sztuki i literatury pod panowaniem Komunistycznej Partii Chin jednym z punktów zwrotnych były przemówienia Mao Zedonga na słynnej Konferencji Literatury i Sztuki w Yan’anie w 1942 roku. Sformułował on wtedy prawo głoszące, że literatura i sztuka powinny służyć państwu i rewolucji pod przewodnictwem Partii, powinny więc być optymistyczne — w stylu realizmu socjalistycznego²¹ — który w czasach ChRL został zdefiniowany jako połączenie rewolucyjnego realizmu z rewolucyjnym romantyzmem. W ten sposób literatura dziecięca w Chińskiej Republice Ludowej Mao Zedonga, tak jak i cała ówczesna sztuka, zostały ściśle podporządkowane polityce kulturalnej władz ChRL, służąc za narzędzie kontroli społecznej i dominacji ideologicznej²². Zależna od instytucji państwowych, zarządzana przez biurokrację cywilną lub wojskową, nadzorowana przez KPCh literatura dla dzieci nie miała szans na swobodny rozwój. Jej cele i forma nieustannie się zmieniały i czasem trudno było nadać jej właściwy kierunek i wyznaczyć odpowiedniego odbiorcę. Warto podkreślić, że najmłodszą grupą wiekową, dla której przeznaczano wtedy książki, byli uczniowie pierwszych dwóch klas szkoły podstawowej, czyli odbiorcy w wieku 7–8 lat, którzy próbowali już samodzielnie czytać. Grupy przedszkolnej w ogóle nie uwzględniano.

Rozwój literatury dziecięcej w dwudziestosiedmioletnim czasie panowania Mao Zedonga Farquhar dzieli na trzy zasadnicze okresy, ściśle wiążące się z kontekstem politycznym i ideologicznym²³, taki też podział przyjęty został w tym artykule, w odróżnieniu od ram czasowych zaproponowanych np. przez Chen Danyan, która lata 1950–1966 omawia wspólnie jako czas dynamicznego rozwoju w przeciwieństwie do następującej później stagnacji Rewolucji Kulturalnej²⁴.

1. Lata 1949–1957

Od roku 1949, czyli od początku proklamowania ChRL, w Chinach nastąpił „pierwszy złoty okres literatury dziecięcej”²⁵. Wpływ na jej dynamiczny rozwój miała m.in. polityczno-kulturalna Kampania Stu Kwiatów²⁶ [*baihua yundong*] zainicjowana w 1956

²⁰ M. A. Farquhar, op. cit., s. 3.

²¹ J. F. Fairbank, op. cit., s. 301.

²² M. A. Farquhar, op. cit., s. 249.

²³ Ibidem.

²⁴ D. Chen, *Trends in Chinese Youth Culture and Literature*, „Bookbird. A Journal of International Children’s Literature” 2006, nr 44, s. 14.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Kampania Stu Kwiatów, nazwana tak od hasła: „Niech razem kwitnie sto kwiatów, niech współzawodniczy sto szkół myśli”, była kampanią polityczno-kulturalną zainicjowaną przez Mao Zedonga w maju 1956 r. Zachęcano inteligencję do krytykowania kadr partyjnych narzucających im swoją wolę. Miała być konstruktywną i reprezentującą „nieantagonistyczną

roku, która przyczyniła się do „ocieplenia klimatu politycznego”. Pojawiły się nowe powieści dla dzieci, bajki, proza i sztuki teatralne. Chen twierdzi, że współczesna literatura dziecięca dopiero w tym okresie tak naprawdę się rozwinęła i dojrzała²⁷.

W 1949 roku, w obrębie Stowarzyszenia Pisarzy Chińskich [*Zhongguo Zuojia Xiehui*], powstała sekcja literatury dziecięcej [*ertong wenxue zu*], a także — w tym samym roku — Liga Dzieci Chińskich [*Zhonnguo Shaonian Ertongdui*]. Zaczęły się pojawiać pierwsze wydawnictwa specjalizujące się w literaturze dziecięcej: w roku 1952 Shaonian Ertong Chubanshe w Szanghaju oraz w 1957 jego filia w Pekinie. Pierwszego czerwca 1955 roku w stolicy powstał również pierwszy teatr dla dzieci. Zaczęto wydawać nowe tytuły czasopism dziecięcych, zwłaszcza po 1956 roku. Wszystko to sprawiło, że literatura dla dzieci i młodzieży miała dobre warunki, żeby zacząć się dynamicznie rozwijać.

Najbardziej przełomową datą tego okresu był 16 września 1955 roku, kiedy w „Dzienniku Ludowym” [*Renmin Ribao*] opublikowano artykuł poświęcony dostępności książek dla dzieci w miastach i na terenach wiejskich. Publikacja obnażyła ogromne nierówności w dystrybucji książek wśród młodych czytelników. W kontekście ogólnonarodowym jedna książka przypadała na czwórkę–piątkę dzieci, gdy jednak przeanalizowano dane z poszczególnych regionów, okazało się, że w niektórych prowincjach była to jedna książka na 1100 dzieci, z których większość nie umiała czytać, w związku z brakiem możliwości edukacji lub z ograniczonym dostępem do niej²⁸. Autor artykułu zzywał do zwiększenia produkcji książek dziecięcych oraz ich lepszego rozpowszechniania w kraju. Apel gazety znalazł natychmiastowy odzew wśród pisarzy i organizacji. Aż do połowy 1957 roku aktywnie starano się wyrównać tę sytuację. W latach 1950–1954 opublikowano 4600 nowych tytułów książek dla dzieci, a w latach 1955–1959 — 8900²⁹.

Książka zaczęła powoli odgrywać rolę narzędzia służącego wpajaniu dzieciom ideologii i wartości rewolucji komunistycznej. Pomimo jednak tych nowych treści obowiązywał wciąż kanon wyznaczony na początku XX wieku przez pisarzy, takich jak Ye Shengtao (1894–1988) czy Bing Xin (1900–1999). Byli oni wciąż uznanymi, nagradzаныmi i wysoko poważanymi twórcami literatury dla dzieci³⁰, którzy często szli „z duchem czasu”, tworząc historie odpowiadające bieżącej sytuacji w kraju.

Ważnym tematem w książkach dla dzieci były opowiadania realistyczne, które przedstawiały bohaterów w życiu codziennym, w kontaktach z rodziną, przyjaciółmi, szkołą czy członkami organizacji dziecięcych. Autorzy przedstawiali wzory pożądanych społecznie zachowań. Uczyli sposobów przezwyciężania swoich słabości (np. dziecięcego umiłowania zabawy) ciężką pracą. Za przykład niech tu posłuży *Luo*

sprzeczność” krytyką wśród ludu, dopuszczalną w ramach całkowitej lojalności wobec systemu komunistycznego. Kampania doprowadziła do chwilowej odwilży politycznej, którą jednak szybko stłumiono ze względu na coraz gwałtowniejsze krytyki wobec reżymu, por. J. F. Fairbank, op. cit., s. 338.

²⁷ Ibidem.

²⁸ M. A. Farquhar, op. cit., s. 254.

²⁹ Q. Huang, op. cit., s. 24.

³⁰ M. A. Farquhar, op. cit., s. 255.

Wenyng de gushi [Historia Luo Wenyinga] Zhang Tianyi. Jest to opowieść o chłopcu, który chciał zostać żołnierzem Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej. Był jednak zbyt leniwy i zamiast się uczyć, marnotrawił czas na włóczenie się po mieście i czytanie komiksów. Na szczęście jego koledzy zorganizowali się i pomogli mu w nauce oraz osiągnięciu właściwej dyscypliny. Dzięki ciężkiej pracy — swojej i kolegów — chłopiec zrobił duże postępy i został przyjęty do Ligii Młodzieży Komunistycznej³¹.

2. Lata 1957–1965

Drugi etap rozwoju literatury dziecięcej naznaczony został Kampanią Przeciwno Prawicowcom³² [*fan youpai yundong*]. Coraz częstsze stawały się ataki na wybrane tematy i autorów, których twórczość nie realizowała polityki kulturalnej KPCh. Poddano krytyce między innymi tradycyjne bajki i opowieści fantastyczne. Coraz ostrzejsza kontrola sprawiła, że książki dla dzieci stały się nośnikiem propagandy, narzędziem promowania walki klas, napędzanej w tamtym okresie licznymi kampaniami politycznymi³³. Zmniejszyła się liczba twórców sztuki i literatury. Dzieci były traktowane jak „armia budująca komunizm w przyszłości”³⁴, a literatura dla nich opowiadała przede wszystkim o historii walki rewolucyjnej i heroicznych czynach zwykłych ludzi. Ten okres można podsumować trzema pojęciami: „walka”, „rewolucja”, „bohater”. Ich hierarchię ustawiano wedle uznania w każdej niemalże historii. W roku 1961 Mao Dun, wybitny pisarz w czasach republikańskich i minister kultury w latach 1949–1964, po wnikliwej analizie utworów dla dzieci obejmującej 90 pozycji opublikowanych w roku poprzednim miał ironicznie stwierdzić, że tak przepełniona ideologią literatura dla dzieci zupełnie nie jest dla nich zrozumiała. Wszystkie utwory dotyczyły tego samego tematu i opowiadały podobne „realistyczne historie”, w których wiele było obrazów dzieci pracujących dla socjalizmu w fabrykach lub na roli³⁵.

W literaturze dziecięcej tego okresu nie było miejsca na opowiadania o fantastycznej treści czy tradycyjne legendy i historie, które czerpały wątki fabularne z *chuanqi*, *zhiguai xiaoshuo*, *shenhua*, a nawet powieści [por. *Xiyouji*]. Te tradycje krytykowano za szerzenie zabobonów, mącenie dzieciom w głowach i odwracanie ich uwagi od prawdziwego życia i walki rewolucyjnej. Ukuto w tym czasie nawet slogan przeciwko dawnym opowieściom fantastycznym: „Starożytne postaci i zwierzęta wypełniają całe niebo, kto więc pamięta o biednych pracownikach, chłopach i żołnierzach? [*Guren dongwu mantian fei, kelian jimo gong, nong, bing?*]”³⁶.

³¹ Ibidem, s. 260.

³² Kampania Przeciwno Prawicowcom — kampania polityczna przeprowadzona z inicjatywy Mao Zedonga w latach 1957–1958 jako reakcja na masową krytykę władz rządzących wyrażoną podczas Kampanii Stu Kwiatów w celu usunięcia swoich wrogów politycznych wewnątrz partii, tzw. prawicowców, por. J. F. Fairbank, op. cit., s. 338–339.

³³ Ibidem, s. 271.

³⁴ Ibidem, s. 272.

³⁵ Ibidem, s. 273, 277.

³⁶ M. A. Farquhar, op. cit., s. 280. Por. 古人动物满天飞, 可怜寂寞工农兵.

Głównym gatunkiem literackim tamtego okresu były powieści wpajające czytelnikom kult bohaterów. Nieistotne były płeć i wiek postaci. Chodziło o zaprezentowanie matczynej wręcz troski o dobro ogółu, a czujność wojownika groziła każdemu, kto chciał to dobro naruszyć. Bohaterowie książek byli nadzwyczaj odważni, gotowi umrzeć w obronie swoich ideałów. Ciężką pracę i naukę przeciwstawiano zabawie i lenistwu³⁷. Przykładowym bohaterem literackim z tego okresu jest tytułowy *Xiao bing Zhang Ga* [Mały żołnierz Zhang Ga] z powieści autorstwa Xu Guangyao. Biedny młody chłopak, którego rodzice nie żyją, bardzo chce zostać żołnierzem i zostaje nim, walcząc w wojnie chińsko-japońskiej. Jest to historia o wielkim zaangażowaniu młodego człowieka, oddaniu ojczyźnie i niebezpiecznych przygodach, które spotykają odważnego Zhang Ga podczas służby w armii³⁸.

3. Lata 1966–1976

Dekada pomiędzy latami 1966 a 1976 została naznaczona wielką proletariacką rewolucją kulturalną [*wuchan jieji wenhua da geming*]. Zamknięto biblioteki i szkoły, a instytucje zajmujące się literaturą zniszczono. W tym czasie nie propagowano już wśród dzieci i młodzieży biernego studiowania literatury, ale aktywną edukację przez czyny. Zachęcano do udziału w rewolucji³⁹. Wiele dzieł literackich, również tych, które powstały już za panowania Mao Zedonga, uznano za „rewizjonistyczne” i zakazano ich lektury⁴⁰, a nawet w dużej części zniszczono. Jedynym dozwolonym tematem była walka klas i kreowanie modelowych bohaterów. Zanegowano obydwu szkołom, które miały największy wpływ na kształtowanie literatury w Chinach — tradycyjną konfucjańską uznano za przestarzałą i feudalną, a program nowej kultury z początku XX wieku — nazwano burżuazyjnym i ograniczonym do elit. Zaprzeczono istnieniu „dziecięcego świata”, znów dzieci nie były „odrębnymi” odbiorcami⁴¹. Uważano, że „prawdziwa ochrona dzieci i miłość do nich”⁴² polega na tępieniu wszelkich nieodpowiednich zachowań dziecięcych.

Triumf literatury rewolucyjnej okazał się mizerny, brakowało dobrych twórców i dobrych dzieł, jednak w tym okresie ważniejsza od literatury była czynna walka. Sztuka i literatura zostały ograniczone do ośmiu rewolucyjnych oper wzorcowych, przygotowanych pod kierunkiem żony Przewodniczącego Mao — Jiang Qing. Przestała istnieć literatura skierowana do młodego czytelnika. Dzieci znów traktowano jak dorosłych, a dorosłych jak dzieci⁴³. Według Huanga historia literatury

³⁷ Ibidem, s. 277.

³⁸ Co ciekawe *Mały żołnierz Zhang Ga* jest bohaterem dobrze znanym współcześnie z animacji, sztuk teatralnych itd., http://www.chinadaily.com.cn/weekend/2017-07/29/content_30289181.htm.

³⁹ M. A. Farquhar, op. cit., s. 283.

⁴⁰ Ibidem, s. 284.

⁴¹ Ibidem, s. 294.

⁴² Ibidem, s. 284.

⁴³ Ibidem, s. 285.

dziecięcej w Chinach ma kształt końskiego siodła z dwoma wypukłymi miejscami i jednym dużym wgłębieniem pośrodku — rewolucja kulturalna była właśnie tym wgłębieniem⁴⁴. Dla kultury i szkolnictwa było to „stracone pokolenie”. Okres ten rządził się własnymi prawami, bardziej niż lekturę oferowano młodym ludziom przygodę, poczucie tworzenia nowego ładu, siłę sprawczą w rewolucji, która karmiła ich przemocą i dawała na nią przyzwolenie⁴⁵.

4. Okres postmaoistowski (po 1976 roku)

Jak już zaznaczono — w końcowym okresie rządów Mao została zniszczona większość istotnych dzieł w Chinach, które miały wpływ na ukształtowanie tam literatury dziecięcej. Dopiero po 1976 roku można było zrekonstruować tę dziedzinę, przywrócić jej rozwój i różne gatunki. Ponownie zaczęto nagradzać autorów i wyróżniać wybitne dzieła⁴⁶. Nie oznacza to jednak, że cała literatura dziecięca stworzona po roku 1949 została odrzucona. Wręcz przeciwnie, wieloaspektowo i bardzo różnorodnie rozwijana twórczość dla dzieci i młodzieży po roku 1976 również i w tej kategorii miała swoich kontynuatorów. Dotyczyło to dzieł z zakresu tzw. edukacji patriotycznej, które podkreślały wagę okresu maoistowskiego jako ważnego dla kształtowania współczesnych Chin⁴⁷. Wśród tych rewolucyjnych dzieł był m.in. wymieniony wyżej *Mały żołnierz Zhang Ga*. Literatura ta straciła jednak swoją dotychczasową funkcję propagandową i jednocześnie została całkowicie przedefiniowana, zyskując nowe życie jako przykład „czerwonej klasyki” obejmującej literaturę komunistyczną⁴⁸. Przywrócono również do łask literaturę dziecięcą z początku XX wieku. Autorzy zakazani podczas rewolucji kulturalnej, m.in. Bing Xin, której książki znalazły się na czarnej liście, została zrehabilitowana, a jej twórczość znowu zaczęła być publikowana⁴⁹.

Literatura dziecięca w latach 80. XX wieku wkroczyła w swój drugi „złoty wiek”. W zupełnie innej formie niż na początku panowania Mao Zedonga, ale wciąż była nierozzerwalnie związana z głównym nurtem politycznym państwa. Tym razem wyznaczyły go reformy otwarcia [*gaige kaifang*] Deng Xiaopinga. Wraz z modernizacją przemysłu, rolnictwa, technologii i wojska, również literatura, w tym dziecięca, miała do odegrania swoją własną rolę w transformacji Nowych Chin⁵⁰.

Jednym ze skutków ubocznych rewolucji kulturalnej było dorastanie dzieci w przekonaniu, że „człowiek człowiekowi wilkiem”. Przestały one wierzyć w piękne i szczerze uczucia, które mogły się rodzić między ludźmi⁵¹. Należało więc odbudować „dziecięcy świat” i na nowo uczyć dzieci miłości i szacunku do żywego świata.

⁴⁴ Q. Huang, op. cit., s. 25.

⁴⁵ M. A. Farquhar, op. cit., s. 291, 303.

⁴⁶ Ibidem, s. 299.

⁴⁷ X. Xu, op. cit., s. 76.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ M. A. Farquhar, op. cit., s. 301.

⁵⁰ L. Bi, op. cit., s. 58.

⁵¹ M. A. Farquhar, op. cit., s. 291.

Wymagało to m.in. zrehabilitowania postaci literackich zwierząt, często traktowanych jako wróg klasowy — np. mysz i lis⁵².

Reformy oraz otwarcie Chin na świat spowodowały również zmiany narodowości bohaterów chińskich ksiązek i piosenek dla dzieci. Przestała się w nich pojawiać dobrze znana wcześniej Albania, jedyny europejski „przyjaciel” Chin w latach 60. zeszłego wieku. Coraz częściej bohaterami utworów były dzieci z krajów, takich jak: Francja, Wielka Brytania czy USA. Nosiły też zagraniczne imiona, np. John, Mary czy Elisabeth⁵³. W nowych historiach przestano podejmować temat walki klas, imperialistycznych wrogów i rewolucji. Mówiło się o pokoju, eliminacji głodu na świecie, zawieraniu nowych przyjaźni itd.⁵⁴ Według Bi, nowa literatura dziecięca tego okresu miała pełnić dwie główne funkcje. Po pierwsze — przedstawiać chińskie dzieci jako ciekawe świata i otwarte, chętnie uczące się od swoich rówieśników z innych krajów. Po drugie, miała pokazywać innym krajom, że w Chinach dzieci są tak samo wyzwolone jak gdziekolwiek indziej⁵⁵. Mają już inne priorytety. Nie ciężka praca na wsi i walka lat 60. była teraz ich celem, ale zdobywanie wiedzy i uczenie się nowych technologii⁵⁶.

Nie bez znaczenia dla rozwoju literatury dziecięcej była również wprowadzona w 1977 roku polityka jednego dziecka [*jihua shengyu zhengce*]. Dziecko zajmowało teraz centralną pozycję w rodzinie i społeczeństwie, stało się „najważniejszą planetą w systemie, wokół której musiały zacząć krążyć wszystkie inne planety”⁵⁷.

Chen Danyan uważa, że duży wpływ na rozwój literatury dziecięcej w latach 80. XX wieku miały prace Zygmunta Freuda, które chętnie tłumaczono wtedy na język chiński. Freudowskie postrzeganie dzieciństwa jako najważniejszego okresu w życiu człowieka zaczęło odgrywać niemałe znaczenie w edukacji i wychowaniu. Teoria Freuda zainspirowała wielu chińskich pisarzy i artystów⁵⁸, zachęciła ich do prób odzwierciedlenia w literaturze świata dzieci i przedstawienia ich punktu widzenia. Zniechęciła zaś do pouczania dzieci⁵⁹.

Powstawało wiele przekładów zagranicznej literatury dziecięcej. Wang Quangen wymienia Astrid Lindgren jako jedną z najbardziej popularnych zachodnich autorek, która — według niego — była rzecznikiem praw „nowego” dziecka w Chinach. Postacie wykreowane w jej opowieściach (np. *Pippi Langstrumpf*, *Emil ze Smalandii*) dawały innym pisarzom impuls do poszanowania i wyzwolenia dziecięcych osobowości⁶⁰.

⁵² L. Bi, op. cit., s. 65.

⁵³ Ibidem, s. 66.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, s. 67.

⁵⁶ Ibidem, s. 68.

⁵⁷ D. Chen, op. cit., s. 17.

⁵⁸ Ibidem, s. 15.

⁵⁹ Ibidem, s. 16.

⁶⁰ Q. Wang, *On the Image of Children and the Three Stages of Transformation in 100 Years of Chinese Children's Literature*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge, London 2014, s. 41.

W latach 80. rozpoczął również publikację swoich opowiadań Cao Wenxue — jeden z najbardziej rozpoznawalnych chińskich autorów⁶¹, tworzący postacie z dużym zrozumieniem dziecięcej psychiki. Losy jego bohaterów często rozgrywają się podczas rewolucji kulturalnej — w tym czasie upłynęło też jego własne dzieciństwo⁶².

Pod koniec XX wieku dwa istotne wydarzenia zmieniły cywilno-prawne miejsce dziecka w społeczeństwie chińskim. Pierwszym była międzynarodowa Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1989 roku. Drugim — Prawo Chińskiej Republiki Ludowej o Ochronie Osób Niepełnoletnich⁶³ w 1991 roku⁶⁴. Prawne gwarancje przyczyniły się do przewartościowania obrazu dziecka w kulturze chińskiej i odmieniły dziecięcy świat. Pierwszy raz w historii Chin stworzono definicję „dziecka”, uznając za nie osobę poniżej 18 roku życia. Dzieciństwo podzielono również na trzy okresy: przedszkolny, wczesnoszkolny i nastoletni⁶⁵. Zaczęto tworzyć literaturę odpowiednią dla każdej z tych grup wiekowych. Zwłaszcza niezauważana dotąd grupa przedszkolna wymagała osobnego podejścia. Twórcy brali pod uwagę nieumiejętność samodzielnego czytania najmłodszych odbiorców, dostosowując do ich potrzeb nową graficznie formę książki.

Między rokiem 1949 a latami 80. nastąpiło wiele przemian w postrzeganiu dziecka i roli dzieciństwa. Pojawiły się nowe nurty literackie, liczne tłumaczenia zagranicznych dzieł i bardziej nowoczesna forma książek dla dzieci. W latach 80. nastąpił również powrót tradycyjnej literatury konfucjańskiej. Píše o tym Tang Sulan, wybitna pisarka, uznana za jedną z najbardziej znanych autorek książek dla dzieci i baśni, uznając filozofię konfucjańską za „gen kultury chińskiej”⁶⁶. Przekonuje ona, że w różnych okresach historycznych, pomimo wpływów zagranicznych kultur, to myśl konfucjańska miała najbardziej dominujący wpływ na chiński światopogląd, wytyczając normy społeczne, prawne, kulturowe i obyczajowe. To ona wykreowała obraz dziecka poddanego woli dorosłych, posłusznego i pokornego⁶⁷. Choć współcześnie nie traktuje się już tak surowo młodych ludzi, to literatura konfucjańska jest stale wydawana — nie tylko w latach 80. i 90. zeszłego wieku — ale i obecnie. Cnoty konfucjańskie są wciąż żywe w książkach dla dzieci.

⁶¹ W 2016 r. Cao Wenxue jako pierwszy chińskojęzyczny pisarz literatury dziecięcej otrzymał nagrodę Hansa Christiana Andersena, por. <https://www.ibby.org.uk/bronze-and-sunflower/>.

⁶² X. Xu, op. cit., s. 76.

⁶³ „*Minors as used in this Law refer to citizens under the age of eighteen*” („Nieletni” używa się w tym zapisie prawa w odniesieniu do obywateli poniżej 18 roku życia); por. <http://www.china.org.cn/english/government/207411.htm>.

⁶⁴ Q. Wang, op. cit., s. 41.

⁶⁵ Ibidem, s. 42.

⁶⁶ S. Tang, *The Multiple Facets and Contemporary Mission of the Images of Children in Chinese Children's Literature*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge, London 2014, s. 111.

⁶⁷ Ibidem.

Istotne znaczenie dla chińskiej literatury ma jej wartość edukacyjna⁶⁸, bowiem książka, a zwłaszcza ta dla dzieci, powinna wychowywać i uczyć, dążyć do wyrabiania w dziecku odpowiednich poglądów i postaw, dawać wzorce do naśladowania⁶⁹. Według Tang „autorzy książek dziecięcych w Chinach mają bardziej na uwadze społeczną odpowiedzialność za naród niż misję zabawiania dzieci literaturą”⁷⁰. Najważniejszą funkcją literatury dziecięcej jest obecnie edukacja⁷¹.

Wydaje się, że w ostatnich latach coraz częściej zwycięża opinia, że zasadnicza różnica pomiędzy literaturą dla dorosłych i dla dzieci polega na rodzaju relacji między autorem i czytelnikiem. Ta pierwsza jest dialogiem autora z czytelnikiem, a ta druga to w większości monolog dorosłego skierowany do dziecka. Jednocześnie rośnie świadomość, że twórcami i dystrybutorami książek dla dzieci są dorośli, którzy chcą przekazać najmłodszym swoje poglądy i przekonania⁷².

Historie literackie poznawane we wczesnym dzieciństwie mają znaczący wpływ na kształtowanie dziecięcego światopoglądu. Przedstawione w nich wzorce często zostają przez nie reprodukowane w przyszłości jako wzorce społecznych i kulturowych postaw. Tym samym zostają spełnione oczekiwania dorosłych⁷³. Literatura dla dzieci jest więc narzędziem sprawowania ścisłej kontroli nad dziecięcym światem i kształtowaniem go. Odbija się w niej pogląd dorosłych na dzieci — pod rządami Mao Zedonga, szczególnie od powstania ChRL w roku 1949, książka dziecięca stała się narzędziem sprawowania kontroli ideologicznej nad dziećmi i miała wzbudzać w nich ducha walki do rewolucji socjalistycznej. Lata 80. przyniosły nowe spojrzenie na dziecko przez przyjęcie wielu wpływów zewnętrznych w kształtowaniu nowego systemu edukacji. Pomimo tych wpływów, chińska literatura dziecięca tego okresu była również próbą zachowania kulturowej tożsamości i wartości, które wykształciły się w Chinach przez ostatnie tysiąclecia. Opisany w artykule okres historyczny pokazuje, że ten pogląd dorosłych na dzieci w Chinach nie tylko ewoluował, ale i znacznie się rozszerzył, odkryto dziecięcy świat jako osobny. Świat, który z jednej strony należy uszanować i wyzwolić, z drugiej zbudować w nim silną tożsamość kulturową.

Bibliografia

Bi Lijun, *Capitalist Bears and Socialist Modernisation: Chinese Children's Literature in the Post-Mao Period*, „Children's Literature in Education” 2003, nr 34, s. 57–73.

⁶⁸ H. Chen, *Images of Children and Views of Children's Literature in Contemporary China*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge, London 2014, s. 119.

⁶⁹ Ibidem, s. 120.

⁷⁰ S. Tang, s. 114.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Q. Wang, op. cit., s. 35.

⁷³ M. Tesar, P. Z. Tong, A. Gibbons i in., *Children's literature in China: Revisiting ideologies of childhood and agency*, „Contemporary Issues in Early Childhood” 2019, nr 20(4), s. 382.

- Cao Wenxuan, *Children's Disposition and Children's Views*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge, London 2014, s. 129–136.
- Chen Danyan, *Trends in Chinese Youth Culture and Literature*, „Bookbird. A Journal of International Children's Literature” 2006, nr 44, s. 13–20.
- Chen Hui, *Images of Children and Views of Children's Literature in Contemporary China*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge, London 2014, s. 119–127.
- Chen Shih-Wen Sue, *Children's Literature and Transnational Knowledge in Modern China. Education, Religion, and Childhood*, Palgrave Macmillan, Melbourne 2019.
- Fairbank John King, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Warszawa–Gdańsk 2004.
- Farquhar Mary Ann, *Children's Literature in China. From Lu Xun to Mao Zedong*, Routledge Taylor & Francis Group, London and New York 2015.
- Foster Kate, *Chinese Literature and the Child: Children and Childhood in the Late-Twentieth-Century Chinese Fiction*, Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan 2013.
- Huang Qingyun *A Survey of Children's Literature in China*, [w:] *The Lion and the Unicorn*, vol. 10, 1986, s. 23–25.
- Paterska-Kubacka Agnieszka, *Bajka chińska i bajka europejska. Analiza porównawcza wybranych motywów*, Warszawa 2016.
- Pease Catherine, *Remembering the Taste of Melons: Modern Chinese Stories of Childhood*, [w:] *Chinese Views of Childhood*, ed. A. Kinney, Honolulu: University of Hawaii Press 1995, s. 279–320.
- Scott Dorothea Hayward, *Chinese Popular Literature and the Child*, American Library Association, Chicago 1980.
- Stroganova Evgenia, „From Lu Xun's *Save the children*” to Mao's „*The world is yours*”: *children's literature in China, 1920s–1960s*, praca magisterska, The University of British Columbia, 2014.
- Tang Sulan, *The Multiple Facets and Contemporary Mission of the Images of Children in Chinese Children's Literature*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge, London 2014, s. 109–118.
- Tesar Marek, Tong Phoebe Zhen, Gibbons Andrew i in., *Children's literature in China: Revisiting ideologies of childhood and agency*, „Contemporary Issues in Early Childhood” 2019, nr 20(4), s. 381–393.
- Wang Quangen, *On the Image of Children and the Three Stages of Transformation in 100 Years of Chinese Children's Literature*, [w:] *Representing Children in Chinese and U.S. Children's Literature*, ed. C. Nelson, Routledge, London 2014, s. 35–46.
- Xu Xu, *Imagination: Imaginations of the Nation — Childhood and Children's Literature in Modern China*, [w:] *(Re)imagining the World: Children's literature's response to changing times*, ed. Y. Wu, K. Mallan, R. McGillis, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer 2013, s. 69–79.

Strony internetowe:

China Daily http://www.chinadaily.com.cn/weekend/2017-07/29/content_30289181.htm [dostęp: 29.04.2021].

IBBY <https://www.ibby.org.uk/bronze-and-sunflower/> [dostęp: 4.05.2021].

Law of the People's Republic of China on Protection of Minors, September 4, 1991; <http://www.china.org.cn/english/government/207411.htm> [dostęp: 7.05.21].

Słowa kluczowe

chińska literatura dla dzieci, polityczna edukacja, moralna edukacja, literatura dziecięca za rządów Mao, literatura dla dzieci po okresie rządów Mao, trendy w chińskiej literaturze dla dzieci

Abstract

Chinese children's literature from proclamation of the PRC to late 1980s.

The paper aims to present a detailed analysis of Chinese children's literature since the founding of the PRC in 1949 to late 1980s. It shows a transformation of children's literature from Mao Zedong's ideological battlefield into a "flourishing garden" in the post-Maoist era and its dependence on political situation in country. It also presents the ways that children were treated and understood in these times and main factors that changed the image of children in 1980s in China.

Keywords

Chinese children's literature, political and moral education, children's literature under Mao, post-Mao children literature, trends in Chinese children's literature